

ลิเกป่า

ความเป็นมาของลิเกป่า

ลิเกป่าเป็นการละเล่นพื้นเมืองอีกประเภทหนึ่งของภาคใต้ที่มีผู้นิยมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบฝั่งตะวันตก เช่น ตรัง พังงา กระบี่ เป็นต้น การแสดงชนิดนี้เริ่มมีมาสมัยใด ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด บ้างก็ว่าเกิดในจังหวัดกระบี่ บ้างก็ว่าเกิดในจังหวัดตรังแล้วแพร่หลายไปสู่ จังหวัดใกล้เคียง กล่าวกันว่าในสมัยพระยาอิศราธิชัยเป็นเจ้าเมือง กระบี่ช่วงประมาณ พ.ศ. 2444 ได้ สนับสนุนให้มีการละเล่นลิเกป่ากันอย่างกว้างขวางในงานเทศกาลและในงานอื่นๆ โดยทั่วไป ปัจจุบัน แหล่งที่มีคณะลิเกป่าในจังหวัดกระบี่คือ เขตพื้นที่อำเภอเหนือคลอง และอำเภอเขาพนม

นักวิชาการหลายท่านสรุปใกล้เคียงกันว่า “ลิเก” เป็นคำที่มาจากศัพท์เปอร์เซียว่า “ดิเกร์” แปลว่าการขับร้องหรือบทสวดของมุสลิม (แขกขาว) ในการสวดครั้งหนึ่งจะมีผู้เข้าร่วมพิธีประมาณ 10 คน สวดเข้ากับจังหวะรำมะนา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า ในบรรดาแขกทั้งหลายที่เข้ามา อยู่ในเมืองไทยแต่โบราณนั้น ปรากฏว่า “แขกเจ้าเซ็น” เป็นพวกหนึ่งที่ได้รับพระราชูปถัมภ์มาตั้งแต่ สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อมีงานพระราชพิธีต่างๆ พวกเจ้าเซ็นได้เข้าร่วมสวดสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าเพื่อ ถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์ บทสวดหรือเพลงร้องนั้นเรียกว่า “เพลงดิเกร์” นอกจากแขกเจ้าเซ็น จะมีบทบาทเป็นผู้สวดในการสรรเสริญและขอพรเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลถวายแด่ พระมหากษัตริย์แล้ว กลุ่มขุนนางในราชสำนักก็ยังนิยมเชิญให้ไปสวดตามบ้านเรือนด้วยเช่นกัน ซึ่ง ต่อมาก็มีคนไทย หัดร้องลิเกตามแบบขึ้นบ้างโดยใช้ทำนองเหมือนกันก่อน แล้วก็เริ่มดัดแปลงมากขึ้น สันนิษฐานว่าลิเกป่าเป็นการแสดงที่พัฒนามาจากการขับบทสวดของแขกเจ้าเซ็น แต่เป็นการพัฒนา โดยหล่อหลอมวัฒนธรรมถิ่นได้เข้าไปผสมผสาน ดังจะเห็นได้จากเครื่องดนตรีพื้นบ้านถิ่นใต้ที่ถูกนำเข้ามาใช้ในการแสดงลิเกป่าเช่น ปี่ โหม่ง ทับ กลองตุ๊ก ที่นิยมใช้ในการแสดงมโนราห์และหนังตะลุง

รูปแบบการแสดงลิเกป่า

ลิเกป่าแสดงได้เกือบทุกงานในหมู่บ้าน ส่วนมากมักจะเป็นงานมงคล สมัยก่อนแสดงบนลาน กลางแจ้งเหมือนมโนราห์ ต่อมาก็ก่อเวทียกพื้นสูงเพื่อความสะดวกของผู้ชม ลิเกป่าคณะหนึ่งมี ประมาณ 10-20 คน ทั้งตัวแสดงและนักดนตรี ในคณะลิเกป่านอกจาก ตัวผู้แสดงแล้วก็มีลูกคู่ตาม

จำนวนเครื่องดนตรี คือ รำมะนา 1 คน กลอง 1 คน โหม่ง 1 คน และอาจมีฉิ่ง 1 คน และปี่หรือซอ 1 คนก็ได้ บางโรงอาจมีหมอทางไสยศาสตร์ประจำคณะติดตามมาด้วย บางคณะอาจมีสมาชิกในครอบครัวติดตามไปด้วยเพื่อประสานงานและอำนวยความสะดวกอื่นๆ สำหรับลูกคู่ นั้น นอกจากจะบรรเลงดนตรีแล้ว บางคนอาจเป็นตัวแสดงด้วยในกรณีที่ต้องการใช้ตัวแสดงมากในโอกาสที่แสดงจินตนิยายอื่นๆ เนื้อเรื่องหลักของลิเกปากี่คือ การแสดงชุด “แขกแดง” เป็นเรื่องราวของแขกจากเมืองลัทธิกะตา (กัลกัฏตา) ประเทศอินเดีย เดินทางมาค้าขายที่เมืองไทยแถบชายฝั่งทะเลตะวันตก มาได้ภรรยาเป็นคนไทยชื่อ ยายี หรือ ยายหิ ต่อมา แขกแดงคิดถึงบ้านก็ชวนยายหิเดินทางกลับบ้านที่ลัทธิกะตา บทลิเกปากี่มีลักษณะเป็นคำกลอนที่แต่ละคณะได้แต่งขึ้นเพื่อใช้ในการแสดงของตน เนื้อเรื่องจึงมีความสั้นยาวแตกต่างกันไปโดยไม่เสียโครงเรื่องหลัก ดังนั้นจึงสามารถย่อเรื่อง แขกแดงให้จบลงในระยะเวลาอันสั้น หรือจะยืดเรื่องให้แสดงทั้งคืนก็ย่อมได้ โดยปกติแล้วลิเกปากี่ไม่นิยมแสดงเรื่องอื่นเลย มีแต่กล่าวไว้ในกรวาลว่าเพลงหรือบอกชุดเท่านั้น

โรงลิเกปากี่

สมัยก่อนแสดงบนพื้นดิน เช่น สนามหญ้า ลานวัด ลานบ้าน คล้ายการแสดงมโนราห์ ปลุโรงง่ายมีเพียงม่านกันธรรมดาเพื่อแบ่งสัดส่วนสำหรับการแต่งกายของคณะลิเกเท่านั้น ต่อมาเมื่อลิเกปากี่ต้องไปแสดงในงานเทศกาลต่างๆ ที่มีผู้ชมมาก จึงมีการยกพื้นเป็นเวที ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกของผู้ชมนั่นเอง ในปัจจุบันทุกคณะมักจะมีฉากสวยเหมือนกับคณะลิเกภาคกลาง

เครื่องดนตรีลิเกปากี่

1. รำมะนามี 2 ลูก ลักษณะเป็นกลองหน้าเดียวเหมือนรองเง็ง นับว่าเป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญที่สุดจะขาดรำมะนาเสียมิได้ บางครั้งเราเรียกลิเกชนิดนี้ว่า “ลิเกรำมะนา” สันนิษฐานว่า สมัยแรกอาจใช้เครื่องดนตรีเพียงรำมะนาเท่านั้น

2. โหม่ง (หรือ ฆ้องคู่) 2 คู่ คล้ายของมโนราห์

3. ฉิ่ง 1 คู่

4. กลองตุ้ม 1 ลูก

5. ปี่ 1 เล้า บางครั้งใช้ซอด้วย

ตัวละคร ลิเกป่ามีตัวละครสำคัญเพียง 3 ตัวคือ

1. แหกแดง
2. ยายหี
3. เสนา

คณะลิเกที่แสดงแถบจังหวัดกระบี่จะมีตัวประกอบเพิ่มเติม ดังนี้

1. เจ้าเมือง
2. นายด่าน
3. แม่ของยายหี

หากเป็นการแสดงชุดอื่น ก็จะเปลี่ยนตัวละครให้สอดคล้องกับเรื่องราวนั้นๆ

ภาษาในการแสดง

เนื่องจากลิเกป่าเป็นการแสดงบ้านนอกจึงไม่เคร่งครัดในการใช้ภาษามากนัก อย่างไรก็ตาม การแสดงลิเกป่ามีเอกลักษณ์เรื่องภาษาพูดที่ใช้ในการแสดงคือ แหกแดงจะใช้ภาษาถิ่นใต้แต่ตัดสำเนียงให้ลื่นร่วนเป็นแหก ส่วนยายหีนั้นจะใช้ภาษากลางหรือภาษาใต้ก็ได้ ศิลปะการพูดก็อยู่กับปฏิภาณของแต่ละคนจะมี “ลูกเล่น” ในการเจรจาอย่างไร

การแต่งกาย

แขกแดง มักนุ่งกางเกงขาวยาว ผ้าโสร่งสวมทับเพียงเข้า สวมเสื้อแขนยาวและมีเสื้อนอกทับอีกทีหนึ่ง สวมหมวก ใส่หนวดหรือแต้มหนวดให้มีเครารุงรัง บางครั้งก็มีสายสร้อยสวมด้วย เสริมจมูกให้โตแบบแขก ส่วนมากมักทำด้วยไม้ทาสีแดง บางคณะอาจให้นุ่งผ้าขาวโจงกระเบนทั้งชาย สวมเสื้อแขนยาว ติดหนวดรุงรัง มีประจำคาล้องคอ มีผ้าโพกศีรษะแทนการสวมหมวก การแต่งตัวแขกแดงของลิเกป่ามุ่งเลียนแบบแขกอินเดียเป็นสำคัญ

ยาหยี แต่งแบบหญิงมุสลิมภาคใต้ หรือแต่งแบบผู้หญิงไทยทั่วไปแถบชายทะเลตะวันตกคือ นุ่งผ้าปาเต๊ะสีต่างๆ สวมเสื้อแขนยาวมีผ้าคลุมผมที่เรียกว่า “ผ้าฮิญาบ”

เสนา

เจ้าเมือง (หรือนายด่าน)

ตัวแสดงอื่นๆ (ถ้ามี) แต่งตามความเหมาะสมของท้องเรื่อง อย่างไรก็ตามเนื่องจากลิเกป่าเป็นของท้องถิ่นชนบท การลงทุนน้อยจึงแต่งกายไม่หรูหราเหมือนลิเกทรงเครื่องหรือลิเกภาคกลาง

ลำดับขั้นตอนการแสดงลิเกป่า

1. การเบิกโรง เป็นการเซ่น บวงสรวงเจ้าที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครูบาอาจารย์ ให้ลงมาประจำ อำนวยอวยชัยให้ดำเนินการแสดงไปราบรื่นตลอด หัวหน้าคณะจะทำพิธีเบิกโรง ด้วยเครื่องประกอบ พิธีคือ หมากพลู 3 คำ เทียน 1 เล่ม และค่ากำนัล 12 บาท
2. ไหว้ครู (หรือ เชิญครู, เพลงวง) เป็นการร้องเพลงวงหมุนเวียนภายในวงลูกคู่เพื่อเอ่ยชื่อครู ลิเกป่าให้มาประจำ โรง เพลงวงนี้จะใช้ทำนองหมุนเวียนเปลี่ยนจนหมดคนในคณะ จบแล้วจึงร้อง เพลงสรุปเชิญครู
3. การร้องบอกชุด หลังจากทีร้องเชิญครูแล้ว ลิเกป่าจะร้องบอกชุด 12 ชุด ไม่มีการแต่งกาย ออกมาประกอบชุดแต่อย่างใด ชุดการแสดงต่างๆ ทั้ง 12 ที่ร้องบอกนั้นส่วนใหญ่ลิเกป่าไม่นิยมนำมา แสดง จะแสดงอยู่เพียงชุดเดียวคือ แยกแดง หากมีเวลาเหลือจากการแสดงมากๆ ก็จะแสดงนิยาย เรื่องอื่นๆ ที่แต่งขึ้นมากันเอง จึงเป็นการร้องบอกชุดตามธรรมเนียมเสียมากกว่า
4. ออกแขก เป็นการออกแขกเรียกว่า “เต็นเทศ” (เทศคือแขกอินเดีย) เป็นการโชว์การเต้น ของแขก เล่าความเป็นมาของตนและยาหยีซึ่งเป็นคนไทย สืบทอดการเต้นของแขกถือว่าเป็นศิลปะสำคัญ ของการแสดง ขณะที่เริ่มออกแขกนั้นมิใช่จะเดินออกมาเฉยๆ แต่จะต้องเต้นออกมาตามจังหวะ รำมะนา หากมีมานหรือฉากเป็นเครื่องประกอบก็เรียกว่า การเต้นกระตุกมาน เมื่อแขกออกมาเต้น หลายท่าพอสมควรแล้วก็เข้าโรงไป จากนั้นจึงจับเรื่องแสดงต่อไปจนจบเรื่อง สำหรับท่ารำของยาหยี นั้น เป็นท่าที่อ่อนช้อยตามจังหวะดนตรี คล้ายท่าร่อนเงาะแบบเก่า
5. เรื่องย่อชุดแขกแดง แยกแดงมาจากอินเดีย มาค้าขายตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองกระบี่ ได้ ภรรยาเป็นชาวพื้นเมืองชื่อว่า ยาหยี อยู่มานานก็คิดถึงบ้านที่เมืองลัทธิกะตา (กัลกัตตา อินเดีย) จึงขึ้น ไปบอกลาเจ้าเมืองว่าจะพายาหยีไปด้วยและขอบำเพ็ญเพื่อช่วยเหลือในการเดินทางไปเยี่ยมบ้าน เจ้าเมือง ก้อนุญาต จากนั้นก็เล่าบอกเรื่องที่ตนอยากกลับบ้านให้ยาหยีฟัง ใน ชั้นแรกยาหยีไม่ยอม อ้างว่าเป็น ห่วงพ่อแม่พี่น้อง กลัวจะไม่มีคนดูแลพ่อแม่ก็แก่ชรามากแล้ว แยกก็อ่อนวอนด้วยประการต่างๆ นางก็ ไม่ยอมไป แยกต้องใช้วิธีข่มขู่นางจึงยอม จากนั้นทั้งสองก็จัดข้าวของเครื่องใช้จำเป็นสำหรับการ เดินทาง ก่อนจะลงเรือทั้งแขก ยาหยี และเสนา ต่างก็ผลัดกันรำลาผู้ชม เมื่อลาเสร็จก็ลงเรือออก เดินทาง ระหว่างที่แล่นเรือไปในทะเล แยกก็ชี้ชวนให้ยาหยีชมเกาะ ชมนกชมไม้ ชมปลา ตกกลางคืนก็ ชมดาวชมเดือน ผจญคลื่นลมไปจนถึงเมืองลัทธิกะตา
6. การส่งครู เมื่อจบการแสดงในแต่ละคืนก็จะต้องส่งครูกลับ เป็นอันเสร็จสิ้นการแสดงลิเกป่า

ภาษาที่ใช้ ตัวแขกแดงจะพูดภาษาไทยท้องถิ่นดัดเสียงให้รู้เหมือนแขก ตัวเสนา จะพูดภาษา ท้องถิ่น เจ้าเมืองจะพูดภาษากลาง ยาหยีพูดสำเนียงท้องถิ่น

เนื้อเรื่อง ชุดแขกแดงมีว่า " มีแขกมาจากเมืองกะตา (กัลกัตตา ?) บ้างก็ว่ามาจากเมืองโอปุระ สุโขทัยมาค้าขายทางฝั่งทะเลตะวันตกของไทย มาได้ภรรยา (ยายี / ยาหยี) เป็นสาวไทย อยู่มาวัน หนึ่งแขกมีความคิดถึงบ้าน ก็ขึ้นไปรำลาเจ้าเมืองเพื่อเดินทางไปเยี่ยมบ้านเจ้าเมืองให้เสนาไปด้วยคน

หนึ่ง แยกกับเสนาอำลาเจ้าเมืองไปหาหาหิ ครั้งแรกหาหิไม่ยอมเดินทางไปด้วยเพราะเป็นห่วงพ่อแม่ แยกทั้งปอบทั้งขุนกระทั้งหาหิยอมไป ทั้งหมดลงเรือไปในทะเล ชมนก ชมปลา ไปเรื่อยจนกระทั่งถึงเมืองลักระตา "

การแสดงในครั้งนี้จะพิเศษกว่าการเล่นลิเกป่าโดยทั่วไป เพราะทางผู้จัดตั้งใจจะให้เป็นการแสดงกึ่งสารคดีโดย อ.วาที ทรัพย์สิน ทำหน้าที่เสมือนคนนำทางที่ค่อยๆ พาผู้ชมเข้าไปรู้จักลิเกป่าที่ละเรื่องที่ละส่วน รวมทั้งเปิดโอกาสให้เกิดการสอบถามแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ชมและผู้แสดงในช่วงท้ายรายการด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชมชาวกรุงได้เรียนรู้จากการแสดง มากกว่าจะเป็นเพียงการนั่งชม “โชว์การแสดงของชาวบ้าน” ที่แปลกตา ฉาบฉวย และผ่านลิ้มไปในที่สุด ในด้านหนึ่งสันติภาพของมวลมนุษยชาติอาจมีจุดเริ่มต้นจากความพยายามที่จะทำความเข้าใจ “คนอื่นที่แตกต่าง” อย่างอดทนและจริงใจก็เป็นได้

โอกาสที่เล่น

ลีกเป่าแสดงได้เกือบทุกงาน แล้วแต่เจ้าภาพจะรับไปแสดง โรงลีกเป่าเหมือนกับโรงมโนห์รา มีหลังคายกพื้นให้สูงขึ้นเพื่อความสะดวกของผู้ชม สมัยก่อนนั้นแสดงบนพื้นดินซึ่งไม่สะดวกมีฉากประกอบเหมือนมโนห์ราหรือลิเกอื่นๆทั่วไป การที่เรียกลิเกชนิดนี้ว่าลีกเป่า เห็นที่จะสืบเนื่องมาจากการเล่นที่ไม่ยึดถือแบบฉบับที่แน่นอน ขาดความสมบูรณ์ในทุกด้าน

คุณค่า

ลีกเป่านิยมเล่นกันแถบชนบท บ้านนาบ้านป่า เป็นการหาความสนุกสนานในยามว่างงาน เป็นลิเกสมัครเล่นไม่ได้ยึดถือเป็นอาชีพหลัก นิยมเล่นกันแถบชนบท บ้านนาบ้านป่า เป็นการหาความสนุกสนานในยามว่างงาน เป็นลิเกสมัครเล่นไม่ได้ยึดถือเป็นอาชีพหลัก แต่ถ้าใครรับไปแสดงในงานต่างๆ ก็จะรวมสมัครพรรคพวกไปเล่นได้ อัตราค่าแสดงก็ไม่แน่นอนแล้วแต่ข้อตกลงกับเจ้าภาพ เช่น ระยะเวลาที่แสดง ระยะทางและค่าพาหนะในการเดินทาง เป็นต้น

ปัจจุบันลีกเป่าเสื่อมความนิยมลงไปมาก เพราะการแสดงและสิ่งบันเทิงอื่นๆมีอิทธิพลมากกว่า ผู้คนจึงรู้จักลีกเป่าน้อยลง ผู้ที่เล่นลีกเป่าได้จึงมักจะเป็นผู้สูงอายุ พร้อมทั้งจะล้มหายตายจากไปกับกาลเวลา ดังนั้นในระยะอีกไม่กี่ปีข้างหน้า ถ้าหากไม่มีการอนุรักษ์การเล่นชนิดนี้ไว้ ก็คงจะหาดูลีกเป่าไม่ได้อีกเลย